

İSLAM HUKUKUNUN KAYNAKLARI AÇISINDAN KİTÂB-I MUKADDES (1)

Y a z a n

Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLÂH

Çeviren

Dr. İbrahim CÂNAN

Hepimiz biliriz ki, İslâm akîdesine göre, Allâh, bizi varlığımızın devâmında muhtâç olduğumuz maddî nimetleriyle kuşatılmış olarak yaratmakla kalmamış, sonsuz rahmetiyle, rûhî ve mânevî hayâtımızda sırât-ı müstakîm üzere olmamız, doğru yoldan ayrılmamamız için gerekli vâsıtaları da vermiştir. Bu cümleden olarak Allâh, insanlara zekâ ve vicdan vermekle yetinmeyip, beşer cemiyetine, bizzât aralarından seçmiş olduğu kimselerden sayısız peygamberler göndermiş, milletine tebliğ etmek üzere bunların her birine emir ve yasaklarını vahyetmiştir. İlâhî vahye mazhar bu peygamberlerin ilki Hz. Âdem, sonuncusu da Hz. Muhammed'dir ki Kur'ân onu, «Hâtemu'n-Nebiyîn» (Peygamberlerin mührü) olarak tavsif eder (2). Şu hâlde müslümanlara, sâdece kendi peygamberleri Hz. Muhammed'e değil, ondan önce gelip geçenlere de îmân etmeleri gerekmektedir. Bunların sayısı binlerle ifâde edilmektedir. İslâmî kaynaklar sâdece Hz. Nûh'un değil, Hz. Âdem ve Şit aleyhimusselâmların da Allâh'tan kaanûn kitapları (suhuf) aldıklarına inanır.

Bildiğimiz üzere Kur'ân, mensûb olduğu milleti irşâd için vahye mazhar olan kimseleri ifâde etmek maksadıyla aynı mânâya

(1) Bu makale, France-İslam mecmûasının Eylül 1967 târîhli sayısında neşredilmiştir.

(2) Kur'ân, Ahzâb 33/40.

gelen muhtelif kelimeler kullanmaktadır: Nebî (haberci, peygamber), Resûl (elçi, gönderilen), Mürsel (elçi, gönderilmiş). Kur'ân bunlardan 25 tânesini zikreder ve iki ayrı yerde de: «Biz sana bunlardan bâzılarının hikâyesini anlattık, bâzılarının hikâyesini de hiç anlatmadık» der (3). Yine Kur'ân'da: «Korkutucu (nezîr) gönderilmeyen hiç bir kavmin bırakılmadığı» (4) tasrîh edilir. Kezâ şu âyetleri de okumaktayız: «Her kavme bir rehber (hâdî) (5), «...Sonra Allâh müjdeleyici (mübeşşir) ve korkutucu (münzir) olarak peygamberler yolladı (6).

Bu durum, kapıyı açık bırakıyor ve Müslüman'ı İslâmdan önce gelmiş vahdâniyet esâsına dayalı bütün dinlerin kurucuları karşısında hürmetkâr olmaya mecbûr ediyor. Hattâ müslüman, Kur'ân'da ismen zikredilmemiş, şu veyâ bu kimsenin vahye mazhar olmuş olabileceğini söyleyecek seviyede olmasa bile bu hürmete mecbûrdur.

Bu mânevî rehberler mevzûunda Kur'ân vahyedilmiş kitaplardan bahseder. Allâh tebliğâtını bir melek vâsıtasıyla vahyeder ve bu tebliğât, umûmiyetle mukaddes kitaplar sûretinde muhâfaza edilir. Kur'ân bunlardan bir çoğunu zikreder. Meselâ Suhuf-i İbrâhim, Hz. Mûsâ'nın Tevrâtı, Hz. Dâvûd'un Zebûr'u Hz. İsâ'nın İncil'i (kaydedelim ki İncil Kur'ân'da dâima müfrettir, çoğul sîgası yoktur, takdîs edilmiş dört İncil hiç söz konusu değildir. Diyebiliriz ki Kur'ân'a göre bu tâbir, kavmine tebliğ etmesi için Hz. İsâ'ya gelen ilâhî tebliğâtı ifâde eder, bunun yazı ile tesbît edilmiş veyâ edilmemiş olması pek o kadar mühim değil). Kur'ân'da oldukça mânidâr bir diğerk tâbir daha mevcuttur: «Zübürü'l-Evvelîn» (yânî evvelkilerin kitapları). Bu tâbir garîb bir şekilde Brahmanların kitaplarının adı olan Purana'yı ifâde etmektedir. Zira Purana lûgat yönünden evvelkiler, eskiler mânâsına gelir. Ayrıca Kur'ân'da, bizzat Kur'ân da söz konusudur.

Mâdemki kendi kitapları Kur'ân bunu kendilerine söylüyor, öyle ise Müslümanlar, ınırıldanma ve çekinmeye mahal bırakmadan eskilerin bütün bu kitaplarına inanırlar.

(3) Kur'ân, Nisâ 4/164; Mü'min 40/78.

(4) Kur'ân, Fâtır 35/4.

(5) Kur'ân, Ra'd 13/7.

(6) Kur'ân, Bakara 2/213.

Akîdeleri tasvîr eden (kelâmî) kitaplarda müslümanların bu inanç ve mefhûmları münâkaşa edilebilir. Dinler arası münâzaralarda (polemik) bunlardan bahsedilip enine boyuna tartışılabilir. Her hâl u kârda bu mefhûmlar hukûkî sâhada da büyük bir ehemmiyet taşırlar. Bu noktada şu suâl karşımıza çıkmaktadır: İslâm öncesine âit bu kitapların İslâm nazarındaki hukûkî statüsü nedir?

KAANÜN VE VAHY

Allâh, insanın herçeşit fizikî duygu ve idrâklerinin ötesindedir. Buna rağmen Kur'ân, Allâh'ı insanlara tanıtmada konusunda beşer dilinde mevcut olan mefhûmlardan kırılın kölesi karşısında ihraz ettiği durumu ifâde edenleri seçti. Bir taraftan Allâh **Mâlik**'tir (hükümdâr) ve O'nun **mülk**'ü (kırallık ve kırالية), **Beyt**'i (Saray), **Arş**'i (taht), **Cünûd**'u (ordular) **Hazâini** (hazîneler) var. Diğer taraftan da insanların hayatları boyunca işledikleri amellere göre Rablerinden mâruz kalacakları mükâfât ve mucâzât söz konusudur. Öyle ise hayâtın sonunda **neşr** (yeniden dirilme), **Haşr** (toplanma), **Hisâb** (hesâba çekilme) ve **mîzân** (bir amelin iyi veyâ kötü olduğunu tam olarak tâyin için terâzî) mevcuttur. Ayrıca **şâhid** ve **meşhûd** (şehâdet eden ve şehâdet edilen) mevzûbahstır. İlâhî adâlet eksiksiz ve mükemmeldir: Her ferde, işlediği iyi ve kötü amelleri ânında yazmak için, iki melek tahsis edilmiştir (7). Hesâp gününde, tutulan bu dosyalar Hâkim - Allâh'ın önüne çıkarılmakla kalmayıp, aynı zamanda Allâh, insanın her organına, yaptığı işleri bizzât itiraf etmesi için konuşma imkânı verecektir (8).

Şurası muhakkak ki bu hesap, ilâhî emirlerin insan tarafından tutulması veya ihlâl edilmesi nokta-i nazarından yapılacaktır. Zirâ Allâh istek ve arzularını ilâhî kitaplar sûretinde insanlara tebliğ etmiştir.

Bu durumda şu suâl ile karşılaşırız: «Niçin bu kadar peygamber ve vahyedilmiş kitaba ihtiyâç var? Allâh geçmiş ve geleceği bildiğine göre tek kitap tek peygamber kâfi değil mi?» Bu suâlin cevâbı pek o kadar zor değil:

(7) Kur'ân, İnfitâr 82/11.

(8) Kur'ân, Fussilet 41/19-21.

Her şeyden önce bu, insanın kendi hatâsıdır. Zirâ ilâhî tebliği muhâfaza etmiyor. (Meselâ yazıyı bilmediği için yazı ile kaydedemiyor, ezberden bilenler de bunu ezberleyen birini yerlerine koymadan ölüyorlar. Hattâ yazının icâdından sonra bile, sâdece yangın, su baskını, zelzele gibi âfetler bu tebliğin kaybolmasına sebep olmuyor, beşer cemiyetinde vukûa gelen kardeş kavgaları inançsızların eliyle bu tebliğin irâdî olarak imhâsına sebep oluyor. Diğer taraftan titiz olmayan din adamları tarafından yapılan tefsîrler, ve hattâ tashîhler -ki tahrîfler de bunun sonucu ortaya çıkmaktadır- mukaddes metnin aslının kaybolmasında sorumludur. Binnetice Allâh tükenmez keremiyle tebliğ gönderme işini yeniler).

Diğer bir sebep de insan tabiatıdır. Cemiyet mütemâdî bir terakkî içerisinde. Muhitin tahavvül edip değişmesi, ilmî ve maddî terakkîler, hayat vâsıtalarının ve beşerî diğer şeylerin mâruz kaldığı değişiklikler, en azından, hattı hareket tarzlarında câri eski kaaidelerden bâzılarının değişmesini talebeder ki bu durum kaanûn koyucu olan Allâh'ın hâşâ kararsızlığından veyâ keyfî davranışından ileri gelmez. Bu durumda Allâh fikir değiştirmiş de olmuyor, bilakis insanlarda husûle gelen değişmeler, dâima insanların iyilik ve saâdeti için kaanûnlarını değiştirmesini Allâh'tan talebediyor.

Hülâsa, peygamberlerin ve ilâhî kitapların çokluğunun sebebini izâh kolaydır. Durum böyle olunca, aynı bir konu hakkında, (aynı Allâh tarafından vazedilmiş olmaları hasebiyle) aynı menşeden gelen bir çok kaanûn mevcutsa bunlara uymada mü'min ve mütî kişinin vazîfesi nedir? Bu suâl karşısında, en azından bir hükûkcu için, hiç bir zorluk mevcut değildir. Zira birbirini tâkip eden kaanûnlar ya mütenâkızdır, ya tamamlayıcıdır, ya da öncekilerin tekrârıdır yâni lüzumsuzdur. Tenâkuz ve te'lif imkânsızlığı hâlinde, bunlardan birini tercih zorunluluğu hâsil olursa târih bakımından en son gelmiş olan meriyette kalır ve bunun tatbîk edilmesi gerekir. (tıpkı, aynı parlamentonun çıkardığı birbirini tâkip eden kaanûnların uygulanmasında olduğu gibi). Aksine eğer iki kaanûn da birbirini tamamlıyorsa bu durumda ikisi de müteberdir ve ikisini de tatbîk etmek gerekir. Tekrâr hâlinde, ister eskisi ilgâ edilsin, ister her ikisi de kaynaştırılsın, isterse ikisi de berâberce tatbîk edilsin bunlar aynı şeydir ve netice olarak aynı kapıya çıkar.

Bizzât İslâmı ele alarak şunu bir kere daha hatırlatalım ki, Kur'ân, isimleri zikredilmeyen eskilere inmiş olanlar meyânında Hz. İbrahim'e inen **Suhuf'un**, Hz. Mûsâ'ya inen **Tevrat'ın**, Hz. Dâvud'a inen **Zebûr'un** ve Hz. İsâ'ya inen İncil'in semâvî vâfını kabûl eder. Biz burada tetkikimizi Kitâb-ı Mukaddes'le tahdîd edip, onun dışına çıkmayacağız. Yapılan aynı açıklama tam tamına diğerk vahyedilmiş kitaplar için de mûteberdir, onlara da tatbîk edilebilir.

Önümüzde aşağı yukarı aynı asra âit iki usûl-i fıkîh kitabı var. Biri mûtezilî olan Abdu'l-Hüseyn el-Basrî (v. 436 H.) tarafından yazılmış olan Kitâbu'l-Mûtemed (Damas, 1964-5), diğeri de sünî bir hukukçu olan Sarahsî (v. 483 H.) tarafından yazılmış olan Temhîdu'l-Füsûl fi'l-Usûl (Haydarâbad-Deken) 1372). Bu müelliflerden her biri, İslâmî teşriatta Kitâb-ı Mukaddes'in yerini belirtmek için birer bâb tahsis ederler (Ebû'l-Hüseyn için: s. 899-907 ve Sarahsî için: 2,99-105). Her iki eser, İslâm Peygamberi'nin, kendinden önce gelip geçmiş peygamberlerin kaanûnuna uymak zorunda olup olmadığını öğrenmek için, aynı meseleyi araştırmış olan seleflerinden söz ederler.

Ebû'l-Hüseyn'in mûtezilîler hakkında bize sunduğu mâlûmât şöyle: (s. 900): «Peygamberimizin, kendisine peygamberlik gelmeden önce, kendinden evvel gelip geçmiş peygamberlerin şeriatına tâbi olup olmadığı şualine gelince, buna bâzıları evet, bâzıları da hayır diye cevâp verdi. Diğerk bir kısmı da sükûtu tercih etti. Kâdî'l-Kudât Abdu'l-Cebbâr'ın rivâyetine göre Şeyh Ebû Hâşim bâzi meselelere (yâhut «bâzi bâblarda» mânâ mübhem) cevâp vermekten kaçındı. Hz. Muhammed'in peygamber olduğu devirdeki durum için bâzıları: «O, kendinden önce gelmiş olanın, her hangi bir delille hâriç tutulmamış olan kaanûnlarına uymak zorunda idi» dediler. Bazıları da: «Asla buna mecbûr değildi» dediler. Hz. Peygamber'in daha önceki şeriata uyması gerekirdi diyenler kendi aralarında ihtilâf ederler, bâzıları: «Hz. İbrahim'in kaanûnuna uymak zorunda idi», bâzıları da: «Hz. Mûsâ'nın kaanûnuna uymak zorunda idi... derler».

Sarahsî bize Sünî hukukçuların görüşlerini açıklamaktadır (2,99): «Alimler bu konuda ihtilâf ettiler. Bâzıları: «Herhangi bir peygamber'in getirmiş olduğu her bir kaanûn, bunun ilgâ edildiğine dâir bir âlamet olmadığı müddetce ebedîyyen meriyettedir. Her

yeni gelen (peygamber de) her hangi bir kaaidenin ilgâsı kesinleşinceye kadar eski kaanûnu kendi kaanûnu olarak tatbik etmeye mecbûrdur» demiştir. Bâzıları da: «Her peygamber'in kaanûnu kendinden sonra bir diğërinin gelmesiyle son bulur. Yeni gelen eskisini tatbik etmek mecbûriyetinde değıldir. Ancak eskinin devâm edeceğine dâir bir delil mevcutsa o zaman buna uyar. Mezkûr delil de yeni gelen peygamberin bu husustaki açıklamasıyla tahakkuk eder» demiştir. Bir üçüncü gurup ise: «Bizden önceki şeriatler, tıpkı kendi peygamberimizin şeriatının bir parçası imişcesine uymamız gerekmektedir. Bu vücûb, (bu eski şeriatten) herhangi bir meselenin neshini ifâde eden bir delil olmadıkca câridir.» demiştir. Bu son guruba giren müellifler, bizdan önceki şeriatler mevzûunda eski dinlerin mensûblarının (Ehli Kitap) rivâyet ettikleri ile, bu diğër cemâatlerde mevcut mukaddes kitapların tilâvetine dayanarak müslümanların yaptıkları rivâyetler ve bir de bizzât Kur'ân ve hadîste eski kitaplardan zikir olarak gelen rivâyetler arasında bir tefrik yapmazlar. Fakat kanaatimizce en doğrusu Kur'ân ve Hadîste bizden öncekilerin kaanûnu diye rivâyet edilenler hakkında neshê dâir kesinlik hâsil olmadıkca, bunlar sanki kendi peygamberimizin şeriatının bir parçası imişcesine bunları tatbikle yükümlü olduğumuzu söylemektir. Fakat diğër cemâatlere mensûb olanların rivâyetleriyle bilinenlere veyâ bu cemâatlerin kitaplarından müslümanların okuyarak rivâyet etmiş oldukları şeylere (bunların sıhhatini isbatlıyacak delil olmadığı için) uymak gerekmez».

Bu iki müelliften ne beriki ne de öteki mezkûr kategorilere giren âlimlerin kimler olduğunu ismen belirtmezler. Her hâl u kârda daha Ebû Hâşim (v. 321 H.) bu problemi vâzetmiştir.

İDDİANIN DAYANAKLARI

İslâm öncesi ilâhî şeriatlerin, İslâm hukûku için bir kaynak teşkil edebileceklerini söyleyen klâsik müellifler Kur'ân-ı Kerim'in şu âyetlerine dayanmaktadırlar:

1. Kur'ân, şu âyette, Allâh'ın Tevrat'ta bâzı kaaideler vâzettiğini haber verir: «Biz onda (Tevrat'ta) onların üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe

diş (karşılıktır, hülâsa) bütün yaralar birbirine kısastır...» (9). İmdi, kısası kabûl eden İslâm şeriatı, bunun, Tevrat'ın bir hükmü olduğunu beyân eden şu mezkûr âyetten alınmıştır.

2. Bir başka âyette Kur'ân **muhsan** olmayan zânilere vurulması gereken kaççı adedini beyân eder, fakat **muhsan** olan zâniler hususunda susar (10). Hz. Peygamber, kendi zamanında husûle gelen müteaddid hâdiselerin hepsinde **muhsan** zâniler için recmetme cezâsı uygulamıştır. Halife Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in bu tatbikatına atfen, Buhârî'nin rivâyet ettiği üzere (11) şunu söyler: «Recm Allâh'ın emrinde gelmiştir (er-Recmu fi kitâbillâh), bunun kitapta yokluğu kimseyi aldatıp saptırmasın hâ.». Bâzı müellifler -ki gerçeği söylemek gerekirse bana da öyle geliyor-, bu sözünde Hz. Ömer'in Tevratı kastedtiğini düşünmüşlerdir (12). Sarahsî Hz. Peygamberle ilgili başka rivâyetlere dayanarak aynı neticeye varır (13) ve der ki: «Kur'ân, Kitâb-ı Mukaddes'in ahkâmını kısmî olarak tashih etmek için vâzih olarak kaanûn koydu, fakat bu eski şeriaten te'yîd ettiği kaanûnlar hususunda ise sükût etti.»

3. Kur'ân (14), Kuzey Arabistan'da yaşayan Sâlih Peygamber'in mucizevî devesinin hikâyesini anlatır ve bildirir ki: Allâh bu deve ve halkın diğer hayvanlarının mevcut içilebilir suyu paylaşmalarını emretmiştir. Müslüman hukukçular su hususundaki ortakların (şerik) haklarını beyân ederken bu âyete, yâni İslâmdan önce gelmiş olan bir peygamberin şeriatından olan bu kaanûna atıfta bulunurlar.

4. Bir peygamber ölüp, yerine Allâh bir başkasını gönderince ölenin peygamberlik vasfı ondan alınmaz. Bu sebeble müslümanlar, bütün eski ilâhî tebliğcilerin peygamberlik vasfını tanımak mecbûriyetindedirler. Kur'ân da böyle emreder: «...her biri Allâh'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, inandı. «O'nun (Allâh'ın) peygamberlerinden hiç birini diğerlerinin arasından ayırmayız (hepsine inanırız)...» derler» (15). İmdi, bir pey

(9) Kur'ân, Mâide 5/44-45.

(10) Kur'ân, Nûr 24/2.

(11) Buhârî, 86/31.

(12) Bakınız, Deteronom 22, 20-77; Levililer 20, 10-12.

(13) Sarahsî, Temhîdu'l-Fusûl fi'l-Usûl, Haydarâbad-Deken, 1372, 2,100.

(14) Kur'ân, Hacc 26/155; Kamer 54/28.

(15) Kur'ân, Bakara 2/285.

gamber tarafından getirilmiş olan ilâhî tebliğ, getireni ölmüş ve yerine yenisi ikâme edilmiş olsa bile ilâhîlik vasfını kaybetmemeye daha çok layıktır.

5. Kur'ân sıkca, eski kaanûnların müslümanlar için taşıdığı icbârî vasıftan söz eder. Meselâ Şu'arâ sûresinin 13. âyetinde şöyle buyrulur: «O, «dini doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin» diye (asl-ı) dinden hem Nûh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyeylediğimizi, hem İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi sizin için de şeriat yaptı...». Kezâ Âl-i İmrân sûresinin 95. âyetiyle, Nahl sûresinin 123. âyetinde: «Muvahhid bir müslüman olarak İbrâhim'in dinine uy...» denmektedir. Kezâ Fâtır sûresinin 32. âyetinde: «Sonra biz, o kitabı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize (yânî müslümanlara) mirâs bıraktık...» Bu âyette mühim olan husûs kraliyetin değil, Kitâb'ın tevâris edilmesidir. Bir diğer âyette: «Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik ki onda bir hidâyet, bir nûr vardır. Kendisini (Allâh'a) teslim etmiş olan (İsrâil) peygamberler (i), Yahûdilere âit dâvâlarda) onunla hükmeder(ler)di...» (16). Buradaki «peygamberler» tâbiri «mutlak» olması hasibiyle Sarahsî İslâm peygamberini bile buraya dâhil etmede tereddüd etmez. Şu hâlde, Hz. Muhammed açısından burada kastedilen şey, yahûdî tebâa için İslâm hükûmetinin Kitâb-ı Mukaddes kaanûnlarını ta'tbik etmesidir. Bu çeşit âyetler meyânında en çok zikredilene ve en ehemmiyetli olanı En'âm sûresinin 83-90. âyetleridir. Burada -Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Dâvud, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ vs. gibi- 18 isim zikredildikten ve bunların hepsinin Allâh'ın tebliğcileri olduğu te'yd edildikten sonra bu bahis şöyle nihâyete erer: «Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de (ey Muhammed) onların gittiği doğru yolu tutup ona uy.»

6. Kur'ân'ın, eski kitapları şâhit olarak zikretmesi de aynı şekilde mânidârdır. Meselâ: «Şüphe yokki o (Kur'ân) daha evvelkilerin kitaplarında da vardır» (17). Kezâ: «Anadolsun, Tivrattan sonra Zebûr'da da yazmışsızdır ki arza (ancak) sâlih kulların mirâscı olur» (18). Bilindiği üzere burada Mezmûrlar'daki bir âyete atuf yapılmaktadır (19). Daha ehemmiyetli olanı birçok seferler

(16) Kur'ân, Mâide 5/44.

(17) Şuarâ 26/96.

(18) Enbiyâ 21/105.

(19) Mezmûrlar 37/29.

Kur'an'da, bizzât Kur'an'ın veyâ Hz. Peygamber'in Kitâb-ı Mukad-des'in tasdikcisi (musaddık) olduğunu birçok defa ifâde eden âyetlerdir (20). Misâl olarak Mâide sûresinden bir âyet zikredelim: «(Habîbim) sana da hak olarak kitabı (Kur'an'ı) kendinden evvelki kitap(lar)ı tasdik edici (ve doğrultucu) ve ona karşı bir şahid olmak üzere gönderdik. O hâlde (bütün ehl-i kitâp) aralarında Allâh'ın sana indirdiği ile hükmet, sana gelen hâkîkatten (dönüp de) onların hevâ (ve heves)lerine uyma» (21).

7. Bilindiği üzere, Kur'an da İslâm öncesi eski çağlara âit pekçok hikâyeler mevcuttur ki bunlardan bir kısmı ancak zamanımızda değerlendirilebilmiştir. Meselâ Kur'an Eşmuil (**Samuel**) peygamber'in hikâyesini anlatır ve bu meyânda İsrail kavmine bir hükümdâr tâyin etmesi için Allâh'a nasıl dua ettiğini ve bir peygamber'in varlığına rağmen Tâlût'un kiralîyet vazîfesini nasıl üzerine aldığı vs. anlatır (22). İslâm'da dînî ve siyâsî iktidârların ayrılmasının meşrûluğu lehinde delil elde etmede indelhâce bu hikâyeye mürâcaat edilmiştir. Kezâ bir başka sûrede Sabâ Melikesinin (ki İslâmî kaynaklar Belkîs derler) hikâyesini, bunun Hz. Süleymân'ın dinine ihtidâ edişini anlatır (23). Hz. Süleymân'ı müslümanlar peygamber kabûl eder. Kur'an'ı Kerîm'in metni Belkîs'a şunu söyler: «O (Belkîs) dedi ki: Ey Rabbim hakîkat ben kendime yazık etmişim, Süleymân'ın mâiyetinde âlemlerin Rabbi olan Allâh'a teslim oldum (müslüman oldum)». Ehl-i Sünnet âlimleri bu hikâyeden, yakın zamanda, müslüman bir kadının müslüman bir devletin reisi olabileceğine dâir delil çıkarmışlardır (Bu istidlâl, Fâtıma Cinnâh hanımın Pakistan Reisicumhurluğuna adaylığını desteklemek için yapılmıştır. Yeri gelmişken ilâve edelim ki, Hz. Peygamber'in Sâsani kraliçesi ile ilgili olarak ifâde etmiş bulunduğu meşhûr yasak İrânlılara gelecek bir belânın mucizevî bir sûrette önceden ihbârdır, yoksa bu, müslümanlar için belli bir yasağı ifâde etmez (24).

(20) Meselâ Bakara 2/41; 91/104; Âli İmrân 3/3; Nisâ 4/47; Mâide 5/48; Fâtır 35/31; Ahkâf 46/30.

(21) Mâide 5/48.

(22) Bakara 2/243-251.

(23) Neml 27/16-44.

(24) İnan tahtına, ölen kralın kızının geçirildiğini duyan Hz. Peygamber: «Kadını başa geçiren bir millet iflah olmaz» buyurmuştur. (Buhârî, Fiten 18) (çevirenin notu).

8. Kur'ân dışında Hz. Peygamber'in sözleri daha az müsbet değildir. Bir misâl verelim. Buhârî'nin bir rivâyeti (25) Hz. Peygamber'in saç bırakma tarzından bahseder ve İbnu Abbâs'ın şu rivayetini verir: «Müşrik (araplar) saçlarını bir çizgi ile ayırırlardı, yahûdiler ise (ehl-i kitap) saçları ayırmaksızın bırakırlardı. Hz. Peygamber, Allâh tarafından vahy gelmemiş, olan hususlarda yahûdi ve hıristiyânlara uygunluğu severdi. Böylece, bidâyette, saçlarında ayırmaya yer vermezdi, bilâhare ayırdı» (26).

İTİRAZLAR

Fukahâ'dan, Hz. Peygamber'in, geçmiş ümmetlerin şeriatına uymuş olacağını inkâr edenler şu müteâkip hâdislere dikkat çekler:

a) Kur'ân-ı Kerîm der ki: «... (Ey Mûsâ'nın, İsâ'nın, Muhammed'in ümmetleri) sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik» (27). Öyle ise her yeni peygamber, selefinin şeriatını ilga eder. Nitekim Hz. Nûh'un şeriatının yerine Hz. İbrahim'in şeriatı, Hz. İbrahim'inkinin yerine Tevrat, Tevrat'ın yerine İncil geldi. Şu hâlde mantıkî olarak Kur'ân'ın da İncil'in yerine geçtiğine inanmak gerek. Nitekim, Tevrat konusunda Kur'ân çok vâzıhtır: «Biz Mûsâ'ya da kitap verdik ve o (kitabı) «Benden başka hiçbir vekil tutmayın» diye İsrâil oğulları için bir hidâyet (rehberi) kıldık» (28). Kur'ân, Kezâ, Hz. İsâ konusunda da: «Onu İsrâiloğullarına peygamber gönderdik...» der (29).

b) Hz. Peygamber'in (A.S.) gerek bi'setten önce ve gerekse sonra, kaanûnlarının ne olduğunu sormak için Yahûdi ve Hıristiyânlara mürâcaat ettiği görülmemiştir. Bu husûs o kadar kesin ki Hz. Mu'âz'ı Yemen'e vâli olarak gönderdiği zaman ihtilâfları nasıl halledeceğini sordu ve Hz. Mu'âz'dan şu cevâbı aldı: «Ben Allâh'ın kitâbı (Kur'ân) ile hükmedeceğim, orada aradığımı bulamazsam Resûlünün (Muhammed) Sünnetine göre hükmedeceğim, orada da bulamazsam kendi içtihadımla hükmedeceğim». Bu cevâp üze-

(25) Buhârî, 63/50, Nu. 4.

(26) Karşılaştı: Buhârî, 77/70, Nu. 1.

(27) Kur'ân, Nisâ 5/48.

(28) İsrâ 17/2; Secde 32/23.

(29) Âli İmrân 3/49.

rine Hz. Peygamber onu takdîr etti ve aslâ «Kitâb-ı Mukaddes'e de mürâcaat et» demedi (30). Ancak meşhûr bir hâdisе var. Burada iki gurup Yahûdî'nin, bir zinâ hâdisesini halletmesi için Hz. Muhammed'e mürâcaat ettiklerini görüyoruz. Hz. Peygamber Kitâb-ı Mukaddes'i getirtir ve suçlu çifte, Tevrat'ta yer alan **recm** cezâsını tatbîk eder (31). Fakat yine de kaydedelim ki bu hâdisede her iki tarafı da yahûdî olan bir dâvâ söz konusudur ve Kur'ân (32) dahî Tevratdaki hükümlerin Yahûdîlere, İncil'deki hükümlerin de hıristiyânlara tatbîk edilmesini emretmektedir. Hz. Peygamber tarafından iki müslüman arasındaki ihtilâfın hallinde Kitâb-ı Mukaddes'e atıfta bulunduğu tek hâdisе mevcut değildir.

Bunların muhâlifleri, yâni Kitâb-ı Mukaddes'in İslâm hukûkuna kaynak olabileceği fikrini benimseyenler cevâben derler ki «a» maddesindeki itirâzda, âyeti, her iki peygamber tarafından getirilmiş olması için kaanûnların birbirine zıd olacağı istikâmetinde anlamamak gerek, zirâ bizzat Kur'ân-ı Kerîm başka yerde eski peygamberlerin yolunu tâkib etmeyi emretmiştir. Mezkûr âyeti, her peygamberin kendine has bir şeriatı bulunacağı, bu şeriatın da kısmen daha evvelkinin tekrârı, kısmen de ilâhî vahyin sonucu olarak eskinin yerine geçecek yeni şeylerden ibâret bulunacağı şeklinde anlamak gerekir. Diğer taraftan, eğer bir kitap İsrâil oğulları için iyi bir rehberse bu durum onu başkaları için de, aynı şekilde, iyi olmaktan hâriç tutmaz, zira mezkûr kaanûn Yahûdî menşeli olmayıp ilâhî menşelidir. «b» maddesindeki itirâz için yukarıda 10. delilde (33) zikrettiğimiz husûsa havâle ederler.

NETİCE

Sarahsî'nin de çok yerinde olarak söylediği gibi, gerçek tutum şu olmalıdır: Eski peygamberlerin kaanûnları iki şarta bağlı olarak İslâm için de mûteber olmaya devâm etmektedir: 1 - Onlar Kur'ân ve Hadîs'le neshedilmemiş olmalı. 2 - Şu veyâ bu eski

(30) Burada Ebû'l-Hüseyn'i zikrediyoruz (s. 903). Fakat bu meşhûr hadîsin bütün kaynakları ve üzerine yapılan derinlemesine bir inceleme için Zâhidü'l-Kevserî'nin «Hadîsu Muâz İbni Cebel fi İctihâdî'r-Re'y» adlı makâlesine bakılabilir (Makâlâtü'l-Kevserî, Kâhire, s. 60-64).

(31) Buhârî 97/51.

(32) Kur'ân, Mâide 5/42-50.

(33) Makâlede 8 delil mevcuttur, 10. delil mevcut değildir.

kaanûnun sıhhatine delil mevcut olmalı. Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim'e gelen Suhuf'larda olduğu gibi, eski kitaplara sâhip değiliz, elimizde mevcut değildir. Tevrat'a gelince, Kur'ân bunun sıhhatini reddeder (34), Muhtemelen Nebukadnezar ve Titus tarafından icrâ edilen mükerrer imhâların sonuçlarına atıfta bulunmaktadır. Hz. İsâ'nın teşrîfâtına gelince, bu hiç bir sûrette, Tevrat veyâ Kur'ân gibi, kitap hâlini alabilmesi için bizzât Hz. İsâ tarafından yazdırılmadı. Hıristiyânlar, bizzât Hz. İsâ tarafından emredilmiş olmaksızın Havârîlerin yâhut onların muakkıplarının kendi teşebbüsleriyle kaleme almış oldukları Hz. İsâ'nın târihçe-i hayâtlarına sâhiptirler. Bu târihçeler gerçi Hz. İsâ'nın sözlerini ihtivâ ederler ama karışmış olan başka şeyler de mevcuttur. Diğer taraftan İnciller umûmî emirler verir, bunlarda müşahhas kaanûnlar mevcut değildir. Hz. İsâ, Matta'nın da zikrettiği üzere (35) Tevrat'a uymuştur.

Konumuza son verirken şunu da belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerim ve Hadîs-i şerifler müslüman hukukçularının ihtiyâcına kâfi ve vâfidir. Onlar Kitâb-ı Mukaddes'e atıfta bulunma husûsunda mütereddirler. Zirâ Kur'ân şöyle der: «...Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Onu (rahmetimi, küfürden mâsiyetten) sakınmakta, zekâtı vermekte, bir de âyetlerimize îmân etmekte olanlar (yok mu?) işte onlara has olmak üzere tesbît edeceğim. (Onlar) nezdindeki Tevrat ve İncil'de (ismini ve sıfatını) yazılı bulacakları ümmî nebî olan o Resûl'e (Muhammed) tâbi olanlardır. O, kendilerine iyiliği emrediyor, onları kötülükten nehyediyor, onlara (nefislerine haram kıldıkları) temiz şeyleri helâl (helâl kıldıkları) murdâr şeyleri de üzerlerine haram kılıyor. Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor O...» (36). Böylece müslüman hukukçular, halkın selâmetine müstenid olan kolaylığı tercih ederler, Tevrat'ın çok çetin kaanûnlarını tercih etmezler, zirâ Kur'ân bu konuda çok vâzih olarak şöyle der: «...Allâh size kolaylık diler, size güçlük istemez; bir başka deyişle, Fakîhler Kitâb-ı Mukaddes'in bâzı kısımlarının müteberliğini tanımakla birlikte kendi teşriatlarında ona ihtiyâç duymazlar.

(34) Nisâ 4/46 ve Mâide 5/13.

(35) Matta 5/17-18.

İSLAM HUKÜKUNUN KAYNAKLARI AÇISINDAN KİTÂB-I MUKADDES (36)

Y a z a n

Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLÂH

Çeviren

Dr. İbrahim CÂNAN

France-İslâm mecmûasının Eylül 1967 târihli sayısında, Mûtezilî Ebû'l-Hüseyn el-Basrî ile Hanefî fakîhlerinden Sarahsî'nin yazdıklarına dayanarak bu konuda bâzı açıklamalarda bulunmuş-tuk. O zamandan beri klasik müelliflerden bâzılarında daha bu mevzûyla ilgili diğerk bir kısım vesâike rasladım. Bunlardan ikisini, Şâfiî mezhebinden el-Gazâlî ile Mâlikî mezhebinden el-Bâcî'ye âit olanları Prof. Henri Laoust'a borçluyum, O, Collège de France'daki konferanslarında bunlardan bahsetmişti.

Bugünkü mâlûmâtımıza göre, Hz. Muhammed'den (A.S.) önce gelip geçmiş peygamberlere inen ilâhî kitapların müslüman-lar için meriyette olup olmadıkları meselesi ilk defa Mûtezilî Ebû Hâşim (vefâtı: 321 hicrî) tarafından ortaya atılmıştır. Bunu, Ebû'l-Hâşim'in fikirlerini eserinde kaydetmiş olan Ebû'l-Hüseyn el-Bas-rî'den öğreniyoruz.

BAĞDÂDÎ

Önce, elimdeki yeni vesikalar arasında yer alan Abdulkâhir el-Bağdâdîden (v. 429 H.) söz etmek istiyorum. Usûlü'd-Dîn adlı kitabında (37) şunları söyler: «Mezhebimize mensûb olan âlimler derler ki: 'Her peygamber kendisine peygamberlik gelmezden önce Allâh'ın varlığına ve birliğine inanır. Bu inanca ya akli delillerle varılır, yâhut da kendinden önce gelmiş olan eski bir peygamberin şeriatına uyularak varılır. Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed'e (A.S.) gelince, onun hakkında derler ki peygamberlikten önce o, Hz. İbrahim'in şeriatına uyuyordu -ki bu nazarî olarak mümkündür, fakat isbatlayıcı delil ve vesîka mevcut değildir-. Kerrâmiye ise, Hz. Peygamber'in (A.S.), kendisinden hemen önce gelmiş olan

(36) Bu makâle, France-İslâm'ın Kasım-Aralık 1970 târihli sayısında çıkmıştır.

(37) Abdü'l-Kâhir el-Bağdâdî, Usûlü'd-Dîn, İstanbul, s. 266-67.

H. İsa'nın (A.S.) dinine uymuş olacağını ileri sürmüştür. Bu da isbatlayıcı delile dayanmaksızın nazarı olarak mümkündür.

SEYMERİ

En eskilerden biri de Bağdâd kadısı Hüseyin İbnu Ali es-Seymeri'dir (v. 436 H.). Bu zât, itikadda mütezilî olmakla berâber, amelde Hanefî idi. **Mesâilu'l-Hilâf fi Usûli'l-Fıkh** adlı kitabı (bir nevi hukuk felsefesi metodolojisi demek olan) usûl-i fıkhla ilgilidir. Eserde muhtelif müelliflerin görüşlerini ve görüşlerde dayandıkları delillerini de zikretmek sûretiyle mukâyeseli bir yol tutmuştur. Bu nevden bir başka benzerine raslanmayan eser, el yazması hâlinde tek nüsha olup Dublin'de Chester Beatty kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu kütüphanenin müdürü kitabın mikrofilmmini herhangi bir karşılık beklemaksızın bana göndermek lütfunda bulunmuştur, burada kendisine en kalbî teşekkürlerimi ve minnettarlığımı ifâde etmek isterim (38).

Bu yazar, eserinde, 125/a-128/b varakları arasında, ele aldığımız meseleye temâs etmektedir ki tercümesini aynen veriyoruz:

«Suâl: Şeriatı, kendisinden önce gelmiş olan peygamberin şeriatının aynısı olan bir peygamberi Allâh'ın göndermesi câiz midir? yoksa bunun da kendine has bir şeriatı olması şart mıdır? Akıl, her iki ihtimâlin de câiz olduğunu söyler. Fakat bâzı kimse-ler bunu reddederek, her peygamberin, kendinden önce gelmiş olanların şeriatından ayrı, husûsî bir şeriatı olmalıdır, derler.

«Birinci cevâp lehindeki karîne şudur: Meşrû ameller peygamberin ümmetini teşkil eden fertlere, onların menfaati bulunduğu için terettüp etmektedir. Falan veyâ filancanın menfaatlerinin aynı şeyler olmasının bir mânisi bulunmadığı gibi, ayrı şeyler olması da imkândan hâriç değildir. Bu durumdan şu neticeye ulaşırız: Sonradan gelen bir peygamberin, selefının şeriatına tâbi olması câizdir ve bu, kendi menfaatine olduğu gibi ümmetinin de menfaatinedir. Kezâ gerek kendi ve gerekse ümmetinin menfaati, eski peygamberin tâbi olmuş bulunduğu farklı bir şeye tâbi olmasını gerektirmesi de mümkündür ve câizdir.

«Eğer şöyle denecek olursa: «İkincinin birinciye terettüp eden mükellefiyete uyması câiz olması hâlinde Allâh'ın ikinciye gönder-

(38) Bu eseri baskıya hazırlamaktayım.

mesinin ve onun için mucizeler yaratmasının bir mânâsı olmaz. Zirâ o, yeni bir şeriat getirmiyor, kendisine ve ümmetine kendinden önce gelmiş bulunan selefinin şeriatı tebliğ edilmiş oluyor. Görmüyor musun ki Peygamberimizin şeriatını bize tebliğ eden kimsenin elinde mucizeler hâsıl olması câiz değildir. Halbuki ikinci peygamberin elinde bir kısım mucizelerin hâsıl olması câizdir. Bu durum ifâde eder ki ikinci peygamberin selefiyle aynı şeriata tâbi olması câiz değildir.»

«Bu itirâza şu cevâbı veririz: İkinci peygamber hakkında mucizelerin hâsıl olması normaldir, zirâ bu, behemahal (selefinin mehûlü bulunan) sâdece kendisi tarafından bilinen bir şeyler getirmektedir. Bu, tamâmen yeni bir şeriat olabileceği gibi, selefinin tâbi olmuş bulunduğu, fakat kaybolmuş olan ve yeni bir peygamber tarafından yeniden tebliğ edilmediği takdîrde bilinmesi de imkânsız hâle gelmiş bulunan eski şeriat de olabilir. Binneticce bu ikinci peygamber için dahi mucizelerin zuhûru normaldir ve kendilerine Allâh'ın, husûsî' mucizelere mazhar kılarak peygamber göndermiş olduğu kimseler, ancak onun sâyesinde bilinebilen şeylere uymak zorundadırlar. Şu hâlde bu sonuncu peygamber için de mucizeler hâsıl olmuşsa bunda fayda olması câizdir.

«Eğer denecek olsa: «İkinci peygamber'in, öncekinin almış olduğuna zid düşen kaanûnlar almış olması câiz değildir, aksi hâlde bu, öncekine muhâlefet ve onu reddetmek olur, bu ise câiz değildir, tıpkı bu iki peygamberden birinin, diğerinin tebliğ ettiği şeye zid düşen bir şey tebliğ etmesinin câiz olmadığı gibi.

«Buna şu cevâp verilir; Bu, öncekini ne redd, ne de ona muhâlefet değildir, zirâ, sonradan gelen peygamber diyecek ki: «Birincinin (selefinin) getirmiş olduğu sâlih ve doğrudur ve ümmetinin menfaatinedir, benim getirdiğim ise benim ve kendi ümmetimin menfaatinedir». Menfaatler devre ve şahıslara göre değişir, öyle ise burada önceki peygamber hakkında) ne redd ne de muhâlefet mevcuttur.

«Suâl: Bizim Peygamberimiz (Hz. Muhammed) (A.S.) kendi selefinin şeriatına tâbi olmuş mudur?

«Ebu Bekr er-Râzî (?el-Cessâs, v. 370 H.) diyor ki: Kendi Peygamberimizden önce vahyedilmiş kaanûnlardan nesh edilmiş olduğu isbât edilemeyenler- Peygamberimizin de şeriatı olmaktadır

ve bunların kaaidelerine bizim de (müslümanlar), bunlar, selefinin şeriatı olarak değil, kendi şeriatı olarak uymamız gerekmektedir. Rivâyete göre Ebû'l-Hasan el-Kerhî (v. 340 H.), bizim Peygamberimizden önce gelmiş olan peygamberin şeriatından neshedildiği isbâtlanamayan her şeyin bizim Peygamberimize de (Hz. Muhammed) terettüp ettiği fikrinde idi. Fakat pek çok kimseler, Hz. Peygamber'in (A.S.) selefinin şeriatına tâbi olmadığını söylemişlerdir.

«Alimler Hz. Peygamber'in (A.S.), henüz peygamber olmazdan önce, (daha evvel) vahyedilmiş olan bir şeriate tâbi olup olmadığı konusunda ihtilâf ettiler. Bir kısmı, böyle bir şeriatın bâzı kaanûnlarına tâbi olduğunu söylerken, diğer bir kısmı bundan hiçbir şeye tâbi olmadığını söylemiş, bir diğer gurub da kesin hükümden kaçınarak her iki husûsun da mümkün olabileceğini söylemiştir.

«Şu hâlde iki görüş var. Birincisine göre eskiden vahyedilmiş şeriatlerden neshi isbât edilemeyen her şey, bizim peygamberimizin şeriatına dâhil olmaktadır. İkinciye göre, eski peygamberlerin şeriatleri, kendilerine has şerhatler olmaları hasebiyle, bunlardan hiçbir şey bizim Peygamberimize (A.S.) terettüp etmez.

«Birinci tez lehindeki delil, Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetleridir: «Sonra (habîbim) sana: 'muvahhid bir müslüman olarak İbrahim'in dinine uy. O, hiçbir zaman müşriklerden olmadı' diye vahyettik» (39). «Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy»(40). Bu sonuncu âyette, Allâh, daha önceki âyetlerde (41) ismen zikredilen yirmi civârındaki peygambere -ki Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ da bunlara dâhildir- uymayı emretmektedir...

«Eğer şöyle denecek olursa: «O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» sözü Allâh'ın birliği husûsunda delil getiren Hz. İbrâhim'in hikâyesi ile ilgilidir (42). Bu kanaati isbatlayan husûs Allâh'ın Hz. Muhammed'e (A.S.) hattâ peygamber olmayanlara bile uymayı emretmiş olmasıdır. Zirâ Kur'ân'da: «Onların babalarından, zürriyyetlerinden, birâderlerinden kimini-

(39) Kur'ân, Nahl 16,123.

(40) Kur'ân, En'âm 6,90.

(41) Kur'ân, En'âm 6,83-89.

(42) Karşılaştır: Kur'ân, En'âm 6,74-82.

de...» (43) diye sayılmaktadır ki burada hepsinin müşterek ve eşit olduğu Allâh'ın birliği meselesinde onları tâkip etmesi istenmektedir. Bunu isbatlayan da Hz. İbrâhîm'e vahyedilen şeriatte, herkesce bilinen hem neshedici, hem de neshedilen hükümlerin mevcûdiyetidir ve Allâh, aklın hakemliğine göre, neshe ve tâdile kâbil olmayan husûslara uyulmasını istemektedir. Görmez misin ki Allâh ne diyor: «...sızden her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik...» (44). Burada bildiriyor ki her peygamberin diğerlerinden ayrı olan müstakil bir şeriatı mevcuttur».

«Bu îtirâza şu cevâp verilir: «Doğru yol (hüdâ)» tâbiri, bu kelimenin gerektirdiği her şeyi içine aldığı gibi, sâdece vahyedilmiş bir metinle kendini isbatlayabilen şeyi de içine alır. Bu fikrin delili Allâh'ın şu kelâmıdır: Şüphesiz ki Tevrât'ı biz indirdik ki Onda bir hidâyet, bir nûr vardır...» (45), kezâ şu âyet de bunu ifâde eder: «Bu (Kur'ân) o kitaptır ki kendisinde (Allâh katından gönderilmiş olduğunda) hiç şüphe yoktur. (O), takvâ sâhipleri için doğru yolun (hüdâ) tâ kendisidir» (46) ki burada, «doğru yol (hüdâ)» tâbiri ile Kur'ân'ın muhtevâsına tevdi edilen her şey kastedilmektedir. Mezkûr muhtevâ ise, akla göre, Kur'ân'a has şeylere şâmil olduğu gibi, sâdece vahyedilmiş bir metinle tanınabilen şeye de şâmidir. Durum böyle olunca, Cenâb-ı Hakk'ın: «O hâlde sen onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» sözü (47) aynı anda iki şeyi berâber ifâde edecektir. Diğer yandan: «Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir, o hâlde sen onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» sözü başlı başına müstakil bir cümle olup, bunu kendinden önce gelen kısma bağlamaya gerek yoktur.

«Yukarıki îtirâzda ileri sürülen: «Bize Cenâb-ı Hakk'ın, uymamızı emrítettikleri arasında peygamber olmayanlar bile mevcuttur» fikrine gelince buna şöyle cevâp verebiliriz: Bu şahıslar (peygamberlerin babaları, zürniyyetleri ve birâderleri) kendilerinden önce gelip geçen peygamberlerin tâbi oldukları şeriatle amel etmişlerdir, binâenâleyh onları tâkip emredilmiş olmamız son derece normaldir. Nitekim Cenâb-ı Hakk bir âyette şöyle buyurmaktadır:

(43) Kur'ân, En'âm 6,87.

(44) Kur'ân, Mâide 5,48.

(45) Mâide 5,44.

(46) Kur'ân, Bakara 2,2.

(47) En'âm 6,90.

«...ve bana dönenlerin yoluna uy» (48). Kezâ bir başka âyette de: «Kim kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra Peygamber'e muhâlefet eder, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse, onu, döndüğü o yolda bırakırız (Fakat âhirette de) kendisini cehenneme koyarız...» (49). Durum böyle olunca, selefleri olan eski peygamberi tâkip etmiş olan (peygamberlerin) babalarını, zürriyetlerini ve birâderlerini tâkip emredilmiş olmaktan bizi men eden şey nedir?

«Bu eski şeriatlerde mensûh olan hükümler de var» meâlindeki itiraza ise şöyle cevâp verebiliriz: Onları tâkip etmekle ilgili emir, onlardan neshedilmediği ve dâima meriyette olduğu isbât edilebilenlere mütealliktir, tıpkı kendi Peygamberimizin (Hz. Muhammed'in) (A.S.) şeriatinden sâdece her zaman için meriyette olduğu sâbit olanları tâkip ettiğimiz gibi; mensûh olanlara uymaya muhtâç ve mecbûr değiliz.

«Cenâb-ı Hakk'ın: «...sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik» (50) kelâm-ı şerîfine geilnce, bu, münâkaşa konumuzu teşkil eden meseleyi hedef almaz. Zira burada iddia ettiğimiz şey, (eski şeriatlerde gelmiş olan) hükümlerden neshedilmiş olduğu isbât edilemeyenler (Hz. Muhammed'in) şeriatının bir parçası olmaktadır, öyle ise kesin olarak: «Sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik» denilebilir.

«Hasmımız şöyle bir delil getirecektir: Eğer (Hz. Muhammed) kendi seleflerinin şeriatına tâbi olsaydı, karmaşık bir mesele zuhûrunda hükmünü te'hîr etmez, bu konu ile ilgili olarak yeni bir vahiy beklemezdi, Tevrat'a mürâcaat ederdi ve Hz. Ayşe ve onun iffetine karşı yapılan iftirâ (ifk) ile ilgili olarak, hanımını annesinin sırtına benzetme cümlesi sarfedince vukûa gelecek boşanma (zihâr) meselesi ile ilgili olarak, (koca, delil ikâme etmeksizin, karısını sadâkatsızlık ve ihânetle ittihâm ettiği zaman kadın da mâsûm olduğuna dâir yemin edince ortaya çıkan karşılıklı lânetleşme) **İian** hâdisesiyle ilgili olarak (51) vukûa gelen (bir müddet) bekleme hâdiseleri rivâyet edilmemiş olurdu. (Hz. Muhammed'in) bu bekleyişi gösterir ki onun şeriatı tamâmen yeni ve müstakil bir

(48) Lokmân 31,15.

(49) Nisâ 5,115.

(50) Mâide 5,48.

(51) Bak. Nûr 24,69.

şeriatidir. Kezâ, onun Ashâbı (Hz. Peygamber'in (A.S.) vefâtından sonra) karşılarında çıkan meselelerde hiç bir zaman Hz. İsa ve Hz. Mûsâ'nın şeriatlerine asla atıfta bulunmadılar, tersine, benzerlerine dayanarak yeni hükümler çıkarmak için şahsi gayretlerde bulunarak içtihad yaptılar.

«Bu mütâlaaya da cevâbımız şudur: Hz. Peygamber ve ondan sonra Ashâbı Tevrât'ın mensûh olmayan kısımlarını bilme imkânına sâhip değillerdi. Zirâ Tevrât, tahrîf ve tâdil edilmişti. Nitekim Hz. Peygamber (A.S.) (Tevrat vs.nin) tahrîf ve tâdil edilmeden sahîh hükümlerini Cenâb-ı Hakk tarafından, Tevrat'ın bir hükmü olduğuna dâir yapılan vahy ve bildirme ile öğreniyordu.

«Eğer itirâz edilerek denecek olsa: «Öyle ise (Medîne yahûdîlerinin) recmedilmesinde niçin elde mevcut olan Tevrat'a atıfta bulundu?, şu cevâbı veririz: Hz. Peygamber (A.S.) bu davranışında asla Tevrat'ı tatbik etmek için ona baş vurmuş değildir, Yahûdîlerin gizlemekte oldukları recm kaaidesinin Tevrat'ta mevcûd olduğunu (Yahûdilere) göstermek için baş vurmuştur. (Hz. Muhammed'in) bu davranışı onun doğruluğunu te'yîd eden bir mucize olmuştur.

«İkinci görüş (Eski şeriatlerden hiçbir şey Hz. Muhammed'e terettüp etmez şeklinde idi): Bunun lehindeki delil şudur: Eğer eski şeriatler bize terettüp etse idi, bunları almış olan peygamberler, tıpkı bize (müslümanlara) gönderilmiş gibi olacaktı; Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.) bunu şu sözleriyle reddetmiştir: «Bana (Allâh katından) beş husûsiyyet verilmiştir ki bunlar benden önceki peygamberlerden hiç birine nasîb olmamıştır. Ben siyâhîlere ve kırmızılara (bütün insanlığa) peygamber olarak gönderildim, halbuki benden öncekiler sâdece kendi kavimlerine gönderilmişlerdi...» Onların bizim için gönderilmediği isbât edilince, şeriatlerinin bize terettüp etmeyeceği kolayca anlaşılır. Bu söylediğimizin doğruluğunu şu rivâyet te'yîd eder: Nakledildiğine göre, bir gün, Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.) Hz. Ömer'in elinde bir defter görür ve bunun ne olduğunu sorar. Hz. Ömer, Tevrat deyince, Hz. Peygamber (A.S.) öfkelenir ve: «Sizler de Yahûdî ve Hıristiyânların işledikleri ihtiyâtsizliği mi işliyeceksiniz? Allâh'a kasem olsun eğer Hz. Mûsâ sağ olsaydı ona beni tâkipten başka bir şey gerekmezdi» diye haykırır. Bu hâdise gösteriyor ki Müslüman eski (peygamber)lerin şeriatlerine tâbi

değildir. Bu böyle olmasaydı Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.) onların mukaddes kitaplarını incelemeyi yasaklamazdı.

«Eğer, Hz. Peygamber'in, Ashâb'a onu yasaklamış olması, Tevrât'ın Yahûdilerce tahrîf edilmiş olmasındandır denecek olsa şu cevâp verilir: Hz. Peygamber (A.S.) Tevrât'ı onlara yasaklarken sebebini de zikretti ve: «Eğer Hz. Mûsâ hayatta olsaydı (Hz. Muhammed'i) têkip edecekti» dedi ve sebep olarak: «Tevrat tahrîf edilmiştir» dedi. Eğer gerçek sebep bu zikredilen olsaydı Hz. Peygamber onu Hz. Ömer'e tasrîh edecekti. Bir diğerk sebep de şudur: İslâm şeriatı tamâmı ile Hz. Muhammed'e izâfe edilmektedir, eğer onda kısmen başkalarının kaanûnları da yer alsaydı tamâmının ona izâfe edilmesi doğru olmazdı, zirâ (Hz. Muhammed) bu durumda bu eski şeriatın râvisi olacaktı. Görmüyor musun ki Ashâb bize rivâyet etti diye «Ashâb'ın şeriatı» diyor muyuz?. Mâdemki islâm şeriatının tamâmı (Hz. Muhammed'e) atfedilmektedir öyle ise, o, hassaten onun şeriatıdır.

«Bu akîdenin (yânî eski şeriatlerden hiçbir şey bize terettüp etmez düşüncesi) hasmı Allâh'ın şu kelâmından kendisine delîl getirir: «O hâlde sen onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» (52) ve: «Muvahhid bir müslüman olarak İbrahim'in dinine uy...» (53). Nitekim Hz. Peygamber de (A.S.) (zinâ sebebiyle) yahûdî çiftini recmetmezden önce Tevrat'a atıfta bulunmuştur.

«Buna de cevâp şöyledir: Hz. Peygamber, Hz. İbrâhim'in dinini tâkip emrini aldığı zaman o, (bizim için) artık onun dini olmuştur, Hz. İbrâhim'in dini değil. Biz daha yukarıda bunu açıkladık. Yahûdilerin recm edilmesi için Tevrat'a mürâcaatine gelince, bu hâdise, şöyle vukûa gelmiştir: Hz. Peygamber bu konuda önce Yahûdilere bilgi verdi, fakat onlar bunu inkâr ettiler, bunun üzerine onları tekzîb için Tevrat'a baş vurdu ki bu, Hz. Peygamber'in (Hz. Muhammed'in) bir mûcizesidir.

BÂCİ

Sonra bu konuya temâs eden en eski fakîh, Mâlikî mezhebin-den Ebû'l-Velîd Süleymân İbnu Halef el-Bâcî'dir (v. 474 H.). O.

(52) En'âm 6,90.

(53) Nahl 16,123.

Pesle, Les Fondements du Droit Musulman adlı eserinde el-Bâcî'nin metnini özetleyerek buna işâret etmiştir (54).

el-Bâcî'nin el-İşâra fi'l-Usûli'l-Mâlikîye adlı eseri Tunus'ta basılmıştır (55). Orada 75. sayfada şunları söyler:

«Mezhebimizden bir gurub âlim, aynen bir kısım Hanefî ve Şâfiî âlimleri gibi, şu kanaattedirler : Bizimkinden önce gelmiş olan peygamberlerin şeriatı, mensûh olduğuna dâir bir emâre olmadığı müddetce bizim için de merîdir. Kâdı Ebû Bekr (el-Cessâs er-Râzî, v. 370 H.) ve mezhebimize mensûb olanlardan bir gurub bu fikre muhâlefet ederler.

«Kanaatimiz lehindeki delil Kur'ân'ın şu âyetidir: «O hâlde sen (ey Muhammed) onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» (56). Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (A.S.) uymayı emrettiği gibi, onlara da uymamızı emretmektedir. Kezâ: «O, 'Dini doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin' diye (asl-ı) dinden hem Nûh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyettiğimizi, hem İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi sizin için de şeriat yaptı...» (57) âyeti de bu mânâyı müeyyiddir. Diğer taraftan Hz. Peygamber de şöyle buyurur: «Kim namaz kılmayı, uyuma veyâ unutmaya sebebiyle ih-mâl etmişse hatırlar hatırlamaz namazını kılsın, zirâ Allâh şöyle buyurmaktadır: «...Beni hatırlamak ve anmak için namaz kıl» (58). İmdi, bu emir (Kur'ân'da) Hz. Mûsâ'ya hitâben vârid olmuştur ve Hz. Peygamber ondan delil getirmiştir.»

PEZDEVÎ

Büyük Hanefî fakîhi Fahru'l-İslâm el-Pezdevî (v. 482), Kenzu'l-Vüsûl ilâ Mârifeti'l-Usûl adlı eserinde (59) -ki Abdülazîz el-Buhârî'nin (v. 730 H.) pek değerli şerhi Keşfu'l-Esrâr ile birlikte basılmıştır -aynı konuya temâs eder ve şunları söyler:

«Âlimlerden bâzıları: «Bizden önce gelmiş olan şeriatlere, nes-hine dâir bir emâre olmadığı müddetce, kendi şeriatimizmiş gibi

- (54) O. Pesle, Les Fondement du Droit Fusulman, Casablanca, p. 19-20.
(55) 4. Baskı, 1368.
(56) En'âm 6,90.
(57) Şûrâ 42,13.
(58) Tâhâ 20,14.
(59) Kenzu'l-Vüsûl ilâ Mârifeti'l-Usûl 3,212-17.

uymamız gerekmektedir»dediler. Bâzıları da «aksini gösteren bir emâre olmadıkça onlar bize terettüp etmez» dediler. Diğer bir kısmı ise: «Onlar bize terettüp eder, bunlar kendi şeriatımız, (geçmişten intikâl eden mîrâsımız demektir, zirâ biz, onların almış oldukları meselelerin ilâhîliğini kabûl ediyoruz) dediler. Kanaatimizce bu konuda en uygun fikir şudur: Allâhu zü'l-Celâl'in (Kur'ân'da), yâhut Hz. Peygamber'in (A.S.) (hadîste) ilgâ etmeksizin naklettiği eski hükümlere uymak bize terettüp eder, zirâ bu, Peygamberimiz (A.S.) tarafından teşrî edilmiş olmaktadır.

Birinci gurub, Kur'ân-ı Kerîm'e dayanır: «Onlar (o peygamberler) Allâh'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde (ey Muhammed) sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy» (60). Burada «doğru yol (hüdâ)» tâbiri inançlara tatbîk edildiği gibi kaanûnlara (tâlimât) da tatbîk edilebilir. Diğer taraftan, bundan maksadın Allâh cânibinden vahyedilmiş olan **din** olduğu dahî kesin olarak isbâtlanmıştır. Allâh'ın dini ise, Allâh tarafından kabûl edilen iyi şey olacaktır. Kur'ân başka âyetlerde: «Onun (Allâh'ın) peygamberlerinden hiç birini diğerlerinin arasından ayırmayız (hepsine inanırız)» (61) demektir. Kezâ bir başka âyette de: «(Habîbim) sana da hak olarak Kitâb'ı (Kur'ân'ı) -Kendinden evvelki kitap(lar)ı tasdik edici (ve doğrultucu) ve ona karşı bir şâhid olmak üzere- gönderdik» (62) denmektedir. Şu hâlde esâs olan ona uymaktır.

«İkinci gurub (âlimler) Allâh'ın şu kelâmından kendilerine delîl getirmektedirler: «...Sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik» (63). Zirâ prensip olarak, eski şeriatler sâha itibâriyle sınırlı idi ve aynı zamanda iki ayrı bölgede iki ayrı peygamberin gönderilmiş olması muhtemeldi, yeter ki onlardan biri diğerine uysun, Nitekim Kur'ân-ı Kerîm Hz. İbrâhim'in hikâyesini anlatırken: «Bunun üzerine kendisine (İbrâhim'e) Lût imân etti» (64). denmektedir. Kezâ bu hâli Hz. Hârûn'un Hz. Mûsâ'ya karşı olan durumunda da görürüz- ve hattâ zamanla da sınırlı idi. Şu hâlde onlara vahyedilen kaanûnlar (aksini) ifâde eden bir emâre olmadıkça sınırlı idi.

(60) En'âm 6,90.

(61) Bakara 2,285; Âl-i İmrân 3,84.

(62) Mâide 5,48.

(63) Mâide 5,48.

(64) Ankebût 29,26.

«Üçüncü kategoridekilerin delili şöyle: İslâm Peygamberi bütün vahyedilen kaanûnların temelini teşkil eder ve onun şeriatı herhangi bir kayıt olmaksızın bütün insanlar içindir, o, bütün güzel kaanûnların ve ahlâkî değerlerin mirâscısı idi, zirâ Allâh şöyle buyurur: «Nihâyet (hıristiyân ve yahûdilerden sonra) biz o kitabı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize mîrâs bıraktık...» (65). Bir gün Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.), Hz. Ömer'in elinde bir defter görür ve «bu nedir?» diye sorar. «Bu Tevrat'tır» cevâbını alınca Hz. Peygamber ona: «Yahûdî ve Hıristiyânların işledikleri ihtiyâtsizliği mi işleyeceksiniz?, Allâh'a kasem olsun, eğer Mûsâ hayatta olsaydı ona, beni tâkipten başka bir şey gerekmezdi?» der (66).

«Şu hâlde temel prensip ona uymak ve sevişmektir, ancak bu yukarda zikrettiğimiz şartlardır. Henkes şu kesin hâdiseyi bilir: Hz. Peygamber (A.S.) geçmişteki peygamberlerin hükümleri arasında, kitaplarının tahrîf edilmemiş kısımlarında sahîh ve aslına uygun bulduklarını, kendisine bunun zıddını emreden bir vahiy gelmedikçe tatbik ediyordu. Şu hâlde anlaşılıyor ki prensip budur. Fakat Ehl-i Kitap nezdinde tahrîfin kesin olması gibi aynı şekilde (islâm karşısındaki) kiskançlık ve düşmanlıkları da tıpkı bir kısım maskeleyici kamufajları gibi çoktur. Şu hâlde Ehl-i Kitab'ın rivâyet ettikleri şeyler husûsunda şüpheye sevkeden sebepler mevcuttur. Bu sebeble, biz, şart olarak sâdece Allâh veyâ Peygamberinin (A.S.) (Hz. Muhammed'in) muhâlefet etmeksizin nakletmiş olduklarının kabûl edilmesini koştuk. Bu din husûsunda ihtiyatlı olmak içindir. İşte bu tez ve zikretmiş olduğumuz bu şart bizim için şâyân-ı tercihtir. Bir âyet-i Kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: «...Din işlerinde O, üzerinize hiçbir güçlük de yükledi (tıpkı) babanız İbrâhim'in dininde olduğu gibi...» (67). Kezâ bir başka âyette şunları söyler: «De ki Allâh, (sözün) doğru(sunu)

(65) Fâtır 35,32.

(66) Burada yürütülen mülâhaza vâzih değildir. Eğer Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed'in (A.S.) devrinde onu tâkibetmek zorunda ise, Hz. Mûsâ'nın şeriatı tamâmiyle mensûh demektir, müslümanlar için merî demek değildir, Halbuki onun müslümanlar için merîliği üçüncü kategoridekilerin görüşü idi. Kanaatimizce, burada belli bir kısım noksandır ki muhtemelen şöyle olması gerekir: Üçüncü kütgoridekiler der ki: «eskiden vahyedilmiş şeriatler, Hz. Ömer'in tevrat'la ilgili hâdisesinin gösterdiği üzere, tamâmen mülgâdırlar. Bize gelince, biz şu görüşü destekliyoruz...» vs.

(67) Kur'an, Hacc 22,78.

söylemiştir. Onun için Allâh'ı birleyici olarak İbrâhim'in dinine uyun...» (68). Bu da aynı prensip üzerine oturmaktadır.

«Diğer taraftan, İmâm Muhammed eş-Şeybânî, sudan istifâdede nöbetleşmenin (muhâyaa) ve taksîmin müteberliğini isbât sadedinde şu âyetlere baş vurdu: «Bir de suyun her hâlde aralarında taksimli olduğunu kendilerine haber ver...» (69). Kezâ: «(Sâlih dedi: 'İşte bu dişi deve, su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir günün içme hakkı da sizin» (70). O, benzer kaaideyi koymak için bu âyetlerden delil çıkarır, fakat bu işte, gâyesi bu olmayan âyetlere dayanmış oluyor (yâni, bu âyetlerin muhtevâsı müslümanları değil, eski bir peygamberi hedef alıyor). Şu hâlde anlaşılıyor ki bu meselede en isâbetli düşünce bizim ihtiyâr ettiğimizdir. Fakat gerçeği Allâh bilir. Kezâ bunun neye tatbîk edileceğini de o bilir. Sünnet bahsinin sonu».

Bu bahisle ilgili şerhinde Abdül-Azîz el-Buhârî de şunları söyler:

«Eski münzel şeriatlere uyma konusunda ihtilâflı iki nokta var:

«Evvelen: Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.) kendisine nübüvvet gelmezden önce eski peygamberlerden birinin şeriatına tâbi olmuş mu idi? Bunu, bâzıları kesinlikle reddederler ki Ebû'l-Hüseyn el-Basrî ve mütekellimlerden bir gurup böyledir. Bâzıları da aralarında ufak tefek ayrılıklara rağmen kabûl ederler. Bunlardan bâzıları Hz. Peygamber'in (Hz. Muhammed) (A.S.) Hz. Nûh'un şeriatına uyduğunu söylerler ve delil olarak da şu âyeti gösterirler: «O, 'dini doğru tutun, onda tefrikaya düşmeyin' diye (asl-ı) dînden hem Nûh'a tavsiye ettiğini ... sizin için de şeriat yaptı» (71). Bâzıları Hz. İbrâhim'in şeriatına uyduğunu söylemiş ve şu çeşit âyetleri delil getirmiştir: «Allâh'ı birleyici olarak İbrâhim'in dinine uyun» (72). Bâzıları Hz. Mûsâ'nın (ki bu, ilk kaanûn koyucusudur, Hz. İsâ da Tevrat'a uymuştur) şeriatına uyduğunu, bâzıları Hz. İsâ'nın (ki bu kendine en yakın olan selefidir) şeriatına uyduğunu, son bir gurup da sıhhati tesbît edilen bir şeriatı uyduğunu ifâde etmişler ve bâzıları da her çeşit hükümden çekin-

(68) Âl-i İmrân 3,95.

(69) Kamer 54,28.

(70) Şu'arâ 26,155.

(71) Şûrâ 42,13.

(72) Âl-i İmrân 3,95.

miştir ki Gazîlî ve Kâdî'l-Kudât Abdü'l-Cebbâr bunlardandır. Nitekim bu münâkaşa Usûl-i tevhîd ilminden doğmuştur.

«Sâniyen: Peygamber olduktan sonra Hz. Muhammed (A.S.) ve kezâ ümmeti evvelki şeriatlere uymak zorunda mıdır? müellif bilhassa bu konuda söz etmek için bu bahse husûsî bir ehemmiyet atfeder:

«İmdi, ehl-i mezhebimizden (hanefiler) birçoğu, Şâfiilerin büyük ekseriyeti ve bir gurup kelâmcı Peygamberimizin bütün eski peygamberlerin şeriatlerine tâbi olduğu, herhangi bir peygamberden intikâl ettiği sâbit olan her hükmün neshine dâir bir emâre olmadığı müddetce, kendinden sonra gelen her peygamber için kıyâmete kadar merî olduğu kanaatindedirler. Öyle ise, bu görüşe göre, eski peygamberlerin şeriatleri bize de terettüp etmektedir. Zirâ onlar da bu peygamberlere Allâh tarafından vahyedilmiştir. Pek tabîî ki neshi isbât edilenlere uymamız gerekmez.

«Birçok kelâmcılar, ehl-i mezhebimizden (hanefiler) ve Şâfiilerden bir gurup da Hz. Peygamber'in eski peygamberlerden hiç birinin şeriatına tâbi olmadığını, her peygamberin ölümüyle -ki el-Mizân müellifi (Muvaffaku'd-Dîn İbnu Kudâma?) böyle düşünür- veyâ yeni bir peygamberin gelmesiyle -ki şemsü'l-Eimme (Sarahsî) böyle söyler- son bulacağını söylemişlerdir. Onlara göre, sonradan gelen her peygamberi için selefinin şeriatini son bulmuş olur, ancak zamanla kayıtlı olmayan ve neshe de mârûz kalmayan hükümler bâkî kalır. Bu görüşü esâs alınca, eski peygamberlerin şeriatını tatbîk etmek câiz değildir. Devâmettiğine dâir bir delil, meselâ bizzât arkadan gelen peygamberin bir tasrîhi olursa o durumda bu merîdir.

«Bâzıları da demiştir ki: -neshine dâir bir delil olmadığı müddetce- eski peygamberler tarafından getirilmiş olan her bir hükümle amel bize terettüp eder, zirâ o, bizim Peygamberimizin de (Hz. Muhammed) (A.S.) şeriatı olmuştur derler. Bu kimseler Ehl-i Kitâb'ın nakli sonucu mâlûmâtımıza ulaşanlarla, bu eski kitaplardan müslümanların yaptıkları nakille mâlûmâtımıza ulaşanlar arasında bir tefrîk yapmadıkları gibi Kur'ân ve (İslâm Peygamberi'nin) sünnetinin tasvîbi ile sübûtu isbât edilmeyenler (İsbât edilenler?) arasında da bir tefrîk yapmazlar.

«Mezhebimizden bir çok imâmlar, -ki Ebû Mansûr (el-Mâturûdî), Ebû Zeyd ed-Debûsî), Şeyhey'n (Sarahsî ve Pezdevî) bunlar-

dandır- ve müteahhir ülemânın ekserisi derler ki Kur'ân veyâ Hz. Peygamber (Muhammed) (A.S.) vâsıtasıyla, eski bir peygambere âit olduğu tasrîh edilen ve neshi kesinlik kazanmayan her hükme uymamız gerekir, zirâ bu, kândi Peygamberimizin şeriatının bir parçası sayılır. Kezâ ilâveten derler ki: «Ehl-i Kitâb'ın rivâyeti sûretiyle veyâ onların dînî kitaplarından müslümanların yaptıkları rivâyetlerle bilinenlere uymamız gerekmez, (ancak) (73) onun kabûl edilmesini mecbûr kılan bir delil ortaya çıkarsa gerekir. Bu böyledir çünkü bu kimseler (Ehl-i Kitâp) kitaplarını tahrîf ettiler, binnetice bu bâbtaki rivâyetleri değersizdir. Onların kitaplarından müslümanların yapmış oldukları rivâyetler de böyledir. Zirâ müslümanların zikrettikleri veyâ anladıkları şeyin, Ehl-i Kitâb'ın tahrîf ve tâdîl etmiş oldukları kısımlardan olup olmadığı bilinemez. Kezâ Ehl-i Kitâptan ihtidâ ederek islâma giren kimsenin sözü de nazar-ı itibâra alınmayacaktır. Zirâ o, bu söylediğini eski kitabının zâhirî muhtevâsından veyâ Ehl-i Kitâb'ın teşkil ettiği cemiyetin bilip söyleyegeldiği şeylerden almıştır. Öyle ise, bu dahî söylediğimiz sebebe binâen bir hüccet teşkil etmez.

«Birinci kategoriye teşkil edenler Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetlerinden kendilerine delil gösterirler: En'âm 6,90; Bakara 2,4-5; Nahl 16,123; Mâide 5,44 (ki buradaki «peygamberler» tâbirine Hz. Muhammed de dâhildir), Şûrâ 42,13; Bakara 2,285; Âl-i İmrân 3,84; Mâide 5,48.

«el-Mizân'ın müellifi, eski peygamberlere nisbet edilen şeriatlerin o peygamberler tarafından değil, Allâh tarafından vaz edildiğini, zirâ Kaanûnların ve hükümlerin koyucusunun sâdece Allâh olduğunu söyler. Nitekim Allâh şöyle buyurur: «O, 'dini doğru tutun, onda tefrîkaya düşmeyin' diye (asl-ı) dâinden hem Nûh'a tavsiye ettiğini, hem sana vahyeylediğimizi ...sizin için de şeriat yaptık» (74). Allâh burada kaanûn koymayı (teşrîât) kendi vasfı olarak beyân eder. Hâl böyle olunca, her peygambere insanları Allâh'ın kaanûnlarına çağırma ve bu Kaanûnları insanlara ulaştırma vazîfesi terettüp etmektedir. Ancak, eğer (herhangi bir hüküm hakkında) nesh gelmişse bunu tebliğ gerekmez. Nesih, o hükmün varoluş sebebinin (maslahat) zamanın değişmesiyle değiştiğini

(73) «Ancak» kelimesi istifâde ettiğimiz baskıda mevcut değildir. Bunun bir mürettip hatâsı olarak düştüğü kanaatindeyiz. Muhtevâmın tahmil ettiği zarûrete binâen tarafımızdan konmuştur.

(74) Şûrâ 42,13.

ifâde eder. Şu hâlde mukâddem şeriat, yeni bir şeriatın gelmesiyle son bulur. Aksine, eğer o, ilâhî bir kaanûn olarak meriyette kalmaya devâm ederse ve varlığının maslahatı ve devâmının hikmeti mevcutsa bu durumda, falan kaanûnu getirmiş olan peygamberin ölmesiyle o kaanûn hükmünü kaybetmiştir demek câiz olmaz. Aksi hâlde bu bir tenâkuz olurdu. Cenâb-ı Hakk ise her çeşit tenâkuzdan münezzehtir.

«İkinci kategoriye girenler: «...sizden her biriniz için bir şeriat, bir yol tayin ettik» (75) âyetinden delil çıkarırlar.

«Üçüncü kategoridekiler şu esâsa dayanırlar: «Hz. Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.), bütün peygamberlerin şeriatlerinin temelini teşkil eder ki bunun delilini Şemsü'l-Eimme Sarahsî zikretmiştir, yâni şu âyettir: «Allâh, geçmiş Peygamberler(in) den -And olsun ki size Kitap ve Hikmet verdim, Sonra da size nezdinizdeki (o Kitâp ve hikmeti) tasdik eden bir peygamber gelmiştir (gelecektir) ona katiyyen îmân ve ona herhâlde yardım edeceksiniz diye -(ahd ve) mîsâk aldığı zaman dedi ki: «İkrâr ettiniz ve uhdenize bu ağır yükümü (vecîbemi) alıp kabûl ettiniz mi?» Onlar (cevâben): 'İkrâr ettik' dediler. (Allâh) dedi ki: «Öyleyse (birbirinize ve ümmetlerinize karşı) şahid olun, ben de sizinle berâber (bu ikrârınıza) şahidlik edenlerdenim» (76). Şu hâlde (peygamberlerden) önceden ve sonradan gelenlerin hepsi, kendisi, baş ve ayak tarafından da uyulan kalb durumunda olan Hz. Muhammed'e uymaya mecbûr idiler. Durum böyle olunca, Peygamber, Hz. Muhammed'in (A.S.) kendinden önce gelen peygamberlerin şeriatlerine tâbi olması münâsîp değildir, aksi hâlde önce gelen peygamberin ümmetinin bir uzvu durumuna düşecektir. Bilindiği üzere hakikat-ı hâlde Allâh onu, bütün insanlık için göndermiştir, o kadar ki (kendisinden) önce ve sonra gelenler ona has olan şerîata uymaya mecbûr kıldılar ve hepsi de ona tâbidirler. Bunun delili şudur: Hz. İsâ, yer yüzüne kıyâmete yakın tekrâr indiği zaman insanları, (İncil'e müstenid) kendi şeriatına değil, Hz. Muhammed'in şeriatına uymaya çağıracaktır, bu husûs Hz. Peygamber'in meşhûr hadislerinde musarrahtır. Görmez misin ki, Hz. İsâ (İncil'e müstenid) kendi şeriatında cihâd emredilmediği hâlde, Decâl'le harb edecek. Böylece isbât edilmiştir ki (Peygamber Hz.

(75) Mâide 5,48.

(76) Âli İmrân 3,81.

Muhammed) bütün peygamberlerin şeriatlerinin temelidir. O bütün geçmiş şeriatlerin iyi taraflarının vârisidir. Bunun delili Al-lâh'ın şu kelâmıdır: «Sonra (Yahûdî ve Hıristiyânlardan sonra) Biz o Kitâb'ı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize mîrâs bıraktık...» (77). Bu gösterir ki seleflerimizin şeriatlerine uymak bize terettüp etmektedir. Bu uyuş, onlar eski peygamberlerin kaanûnları olmaya devâm ettikleri için değil, kendi peygamberimizin kaanûnları olduğu içindir. Bilindiği gibi mîrâs, ölenen vârise intikâl eder ve artık vârisin öz malı olur ve (bundan böyle) o, vârise nisbet edilir, ölenin mülkiyetinin devâmı olarak bilinmez. Burada da aynı durum söz konusudur... Peygamber Hz. Muhammed'in, eski şeriatlerdeki iyi tarafların vârisi olduğu isbâtlanınca, mesele, tâkip etmekte olduğumuz bir prensip meselesi olur ve bu, zikretmekte olduğumuz sebebe mebnîdir, yâni mîrâs ölenen vârise, hiçbir değişme olmaksızın intikâl eder. Fakat az önce açıkladığımız bir şartla ki o da şudur: Bu eski kaanûnlar, verâsetin mânâsı hakkiyla gerçekleşmesi için, Peygamberimizin (A.S.) şeriatı olur.

«İnkârı gayr-i kaabil olan şu hâdiseyi herkes bilir: Hz. Peygamber, geçmiş peygamberlere izâfe edilen hükümler arasında kitaplarının tahrîf edilmemiş kısmında, sübûtunu sahîh bulduğunu tatbîk ediyordu. Bu cümleden olarak, Yahûdilerden zina suçunu işlemiş olan bir kadınla bir erkeğe recm uyguladı. Bunu da Tevrat'ta (78) mevcut olan bu hükme müsteniden yaptı ve aynen şöyle dedi: Ben, bu (yahûdî)lerin öldürmüş oldukları bir sünneti ihyâda onlardan daha çok hak sâhibiyim». Bu sözüyle Hz. Peygamber (A.S.), zinâ hâlinde Ehl-i Kitâb'ın recmedilme mecbûriyetini kastediyordu ki bu hüküm, kendi şeriatının ayrılmaz bir parçası olmuştur, şu farkla ki aranan şartlar tahakkuk edince, müslüman zâniye de aynen uygulanmaktadır...

«Hz. İbrâhîm'e âit şeriata aynen uyma mecbûriyetiyle ilgili iki âyet mevcuttur (79).

«Şemsü'l-Eimme, Şeybânî'nin (el-Asl) adlı eserinin Kitâbu's-Şürb bölümünde nöbetleşe (muhâyaa) tarzında su taksîminin meşrûiyeti için, yukarıda zikri geçen iki âyetten delîl çıkardığını kaydeder, Muhâyaa tâbiri üçüncü bâbtan bir kelimedir ve hey'e aslın-

(77) Fâtır 35,32.

(78) Levililer 20,10.

(79) Hacc 22,78 ve Âli İmran 3,95.

dan gelir. Bu ise, bir şeye hazırlanan kimsenin hârici şekli mânâsına gelir. Şu hâlde muhâyaa, hâzır iki kişiyi, yânî bir şey için anlaşarak mutâbakata varıp, birbirinin davranışından râzı iki kişiyi ifâde eder.»

GAZALİ

Meşhûr Şâfiî âlimi el-Gazâlî (v. 505), el-Müstesfâ adlı kitâbında (80) âdetâ geçmişin bütün mâlûmâtını özetleyerek meselenin veciz ve net bir izâhını sunar ki aynen tercüme ediyoruz:

«İkinci Kutub, Birinci prensibin hâtimesi: Hz. Peygamber aleyhisselâm ilâhî vazîfe ile tavzîf edilmezden önce, eski peygamberlerden herhangi birinin şeriatına uymuş mudur? Bu suâle bâzıları şu cevâbı verirler: Hayır, uymamıştı. Bâzıları da: evet uymuştu derler. Uymuştu diyenlerden bir kısmı (Şu'ara sûresinin 13. âyetine dayanarak) Hz. Nühâ, bir kısmı (Nahl sûresinin 123. âyetine dayanarak) Hz. İbrâhim'e, bir kısmı (Mâide sûresinin 44. âyetine dayanarak) Hz. Mûsâ'ya, ve bir kısmı da kendine en yakın selefi olması hasebiyle Hz. İsâ'ya tâbi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ihtilâflı görüşlerden müreccâh olanı şudur: nazarî olarak bu ihtimâllerin hepsi câizdir, fakat bunlardan hangisinin kesin olarak doğru olduğu bilinemez.

«İlâhî vazîfeye çağrıldıktan sonra Peygamber (Hz. Muhammed) (A.S.), kendinden önceki peygamberlerden birine tâbi olmuş muydu? Bunun anlaşılması için şu husûsların incelenmesi gerekir: a) Bu nazarî olarak câiz midir ve b) fiilen bu câiz ise kesin bir nassa dayanmakta mıdır?

«a) Nazarî olarak câiz midir? el-Cevâp: Evet... Bir peygamberin (kendine has) tamâmen yeni bir şeriatle geleceğini, bunun aksinin câiz olmadığını ileri sürerler. Zirâ, derler, eski şeriate hiçbirşey değişmiyorsa onun gönderilmesinde bir maslahat yoktur.

«b) Bilfiil vâki olmuş mudur? Bize gelen şeriatin eskiden gelmiş olan şeriatleri tamâmen neshetmemiş olacağına îtirâz edecek hiç bir kimse mevcut değildir. Zirâ Allâh'a îmân mecbûriyeti, zinâ, hırsızlık, katl ve imansızlık yasağı (onunla) neshedilmedi.

(80) el-Müstesfâ, 1356 tabi, 1,132-135.

Filvâki bu yasaklar, Hz. Peygamber'e (A.S.) de yâ yeni bir vahiyle veyâ kendisinden başka bir peygambere yapılmış olan bir vahiyle yasak kılındı, bu eski şeriat üzere gitmesi kendisine emredildi ve ona, sâdece eski peygamberlerin kaanûnlarından bâzılarını tâdil etmek için vahiy geldi. Öyle ise, yeni bir hâdise vukûa gelince, Hz. Muhammed'in, eski ilâhî teşrîâtı tâdil edici bir vahiy gelmedikçe, eski peygamberlerin hükmü ve şeriatı üzere hareket etmesi gerekiyordu.

«İhtilâfın özü işte budur. Râcih görüğe gelince o da şudur: Peygamber Hz. Muhammed, (A.S.) kendi seleflerinin şeriatına tâbi olmamıştır. Bu tez dört sebeble takviye edilmektedir:

«(1) Hz. Peygamber (A.S.) Hz. Muâz'ı Yemen'e yolladığı zaman, (Muâz'ın Kur'ân, Sünnet ve şahsî içtihadına istinâd etme fikrini takdîr etti, fakat) ne Tevrat, ne İncil ne bir başka peygamber'in şeriatını zikretmedi... Kezâ Hz. Ömer'i Tevrat'tan bir sahife okurken gören Hz. Peygamber, gözlerinin rengi kızaracak kadar ona kızmış ve şöyle çıkmıştır: «Eğer Mûsâ hayatta olsaydı, ona beni tâkipten başka bir şey gerekmezdi». Bu davranışa ne diyebiliriz?

«(2) Eğer o, (Hz. Muhammed, eskilere) tâbi olsaydı zihâr (kocanın, karısını annesinin sırtına benzeterek yaptığı boşama) mevzûunda, bir kadının iffetine iftirâ (kazf) meselesinde ve mîrâsların taksimi konusunda ne bizzât vahiy bekleme ne de kararını te'hîr cihetine giderdi. Nitekim o, zinâ suçunu işlemiş bir Yahûdî çiftini recm hâdisesinden başka hiçbir meselede bu eski şeriatlere mürâcaat etmedi.

«(3) Eğer bu eski şeriatler, kendilerine uyulacak mâhiyette olsaydı onları araştırmak, nakl ve muhâfaza etmek müslümanların, (en azından) onlar arasından bu işe yeterli bir gurubun, vazifelerinden biri olacaktı. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in (A.S.) Ashâbının da, şeriatın hükümlerini tanımak için onlara mürâcaat etmeleri gerektiği gibi, çözümlenmesinde müşkilât çekilen meseleler çıkıp da ihtilâfa düştükleri hâllerde de onlara baş vurmuş olmaları gerekirdi; bu meselelerden avl (birliği aşan vârislerin hisseleri, meselâ zevce için 1/4, iki kız kardeş için 2/3, anne için 1/6 = 13/12) meselesi, baba tarafından dedenin hissesi meselesi, mufavvada (mihirsiz evlenmiş kadın) meselesi, Ümm-i veled'in (efendisine çocuk doğurmuş olan köle kadının) satışı meselesi,

alkol içince verilecek meşrû cezâ meselesi, vâdeli olmayıp peşin olan bir ticârî muâmelede fâiz meselesi, mut'a nikâhı (yânî belli bir müddet için yapılan nikâh) meselesi, öldürülen cenînin kan bedeli meselesi, âzadlık bedelini efendisine ödeyerek hürriyetine kavuşmak isteyen fakat borcunu tamâmen ödememiş bulunan kölenin (mukâtib) hukûkî durumu meselesi örnek olarak burada zikre şâyândır.

«(4) İslâm cemâatinin el birliği ile ulaştıkları icmâya göre, İslâm şeriatı neshedicidir. Burada Peygamberimizin teşrîâtının tamâmı kastedilmektedir. Eğer o, başkasının şeriatına tâbi olsaydı kendisi şârî değil, nâkil olurdu, kaanûn sâhibi değil, kaanûn hikâyecisi olurdu.

«Aksi fikrin mensûbları da beş âyet ve üç hâdis zikrederler ki onlar şunlardır:

«Âyetler: En'âm 6,90; Mâide 5,44 baş kısım, Mâide 5,44 nihâyet; Nahl 16,123; Şuarâ 42,13.

«Hadîslere gelince onlar da şunlardır: Hz. Peygamber'e (A.S.) dış kırılması sebebiyle bir şikâyet ulaştınca şu cevâbı verir: «Allâh'ın Kitâb'ı kısası emretmektedir». Kur'ân'da ise kısasa sâdece Tevrat'tan bir zikir şeklinde yer verilmiştir (81) -Fakat bu söz doğru değildir, zîrâ Kur'ân'da tasrîh mevcuttur: «...Hurmetler karşılıklıdır. Onun için kim sizin üzerinize saldırırsa siz de, tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi, ona saldırın...» (82).

(Kezâ bir başka âyette de: «Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir...») (83) denir.

«b) Hz. Peygamber (A.S.) şöyle buyurmuştur: kim namaz kılmayı, uyuma veyâ unutmaya sebebiyle ihmâl etmişse hatırlar hatırlamaz kılsın, zîrâ Allâh şöyle buyurmaktadır: «...Öyle ise bana ibâdet et, Beni hatırlamak ve anmak için namaz kıl» (84) der ki bu âyet Kur'ân'da Hz. Mûsâ'ya hitâben gelmektedir.

«c) Hz. Peygamber zinâ suçuyla getirilmiş olan Yahûdî çiftine **recm** tatbîk etmek için Tevrat'a mürâcaat etti. -Fakat Hz. Peygamber'in (A.S.) bu mürâcaatı Yahûdîlerin Kitâb-ı Mukaddes'te **recm** varlığını inkâr etmeleri sebebiyledir. Nitekim Hz. Peygamber daha ziyâde incile baş vurmak zorunda idi. Zîrâ, o, (Kur'ândan önce) indirilmiş en son kitaptı. Bu sebeple, bir başka hâdisc için Tevrat'a mürâcaat etmemiştir. Gerçeği Allâh bilir.

NETİCE

Fakihlerden yaptığımız bu bâzı nakiller gösteriyor ki, bu konuda görüşler farklıdır. Hattâ aynı mezhebe mensûb fakihler bile ihtilâflıdır. Ancak ihtilâflar, lübden ziyâde kısırda, özden ziyâde kabukta ve satıhtadır. En azından büyük ekseriyet, eski peygamberler tarafından getirilmiş olan ahkâmın iki şart tahtında merî olduğu tezine yönelmiştir: a) Onların sübûtu, islâmî ölçüler ve değerlere göre kesinlik kazanmış olmalıdır, b) Bunlar Kur'ân ve Hadis tarafından neshedilmemiş bulunmalıdır (*).

(*) Bu makalenin tercümesinin baskısı yapılırken, son tashih sırasında Hamîdullah Bey'den aldığım 29 ramazan 1399 (Agustos 1979) târihli bir mektupta şu haberi verimkte idi: «Uzun araştırmalar sonunda, Hâriciler'e âit bir usûl-i fikh kitabı bulmaya muvaffak oldum. Orada da, beş altı sayfalık uzunca bir bahiste «bizden evvelkilerin şeriatı»nden (şerâi-umenkablana) söz etmektedir. Bu kitap dahi öbürlerinde geçen aynı hâdiselere temâs eder, yeni değişik bir şey yok ise de...»